

HANS BERGSTRÖM:

Språkspelens journalistik

I årets valrörelse lyckades medierna bättre än i de tre närmast föregående vad beträffar kunskapsbildningen hos väljarna, konstaterar Hans Bergström. Viktiga sakfrågor har systematiskt tagits fram och medierna har behållit kritisk distans till det stora partiets kampanjuppläggning.

*En självkritisk diskussion om mediernas roll och journalister-
nas djup pågår. Mats Svegfors
är en av dem som bidragit mest
till den skärpning som ägt rum,
inte minst med boken "Desinfor-
mation i små steg".*

Jag sitter och skriver detta under valdagens eftermiddag, några timmar innan vallokalerna stängs. Hur upplysande har valrörelsen varit? Det kan vara klokt att svara på frågan nu, innan jag vet utgången. Sedan kommer attacker mot medierna från de besvikna, vilka de än är, och vrider föreställningen om vad som hände. Det oväntade dyker också upp på dagordningen, och kastar nytt ljus över vad som var strunt och vad som underskattades i valjournalistiken.

Med dagens tillgängliga kunskap kan jag inte finna annat än att medierna den här gången har gjort en betydligt bättre valrörelse än 1982, 1985 och 1988. Medierna har på två sätt hjälpt kunskapsbildningen hos väljarna, bättre än tidigare:

1. De har betydligt mer systematiskt tagit fram viktiga sakfrågor för den kommande mandatperioden, även andra än de som partier funnit tacksamma i kampanjen eller journalisterna själva haft som favoritämnen. Pensionsfrågan, åldringsvården, arbetsskadeförsäkringens explosion och ekonomins tillstånd är några exempel.
2. De har behållit kritisk distans till det stora partiets kampanjuppläggning. Ett huvudexempel är frågan om "marknads-hyror", som socialdemokraterna hämningslöst skrämde med sista valveckan, sedan regeringsfrågan kapsejsat (affischerna om att Sverige behöver "en stark regering" bar inte, eftersom en s-regering stödd av Gahrton och Werner inte uppfattades som stark). Under vilket som helst av de tidigare valen hade televisionens reportrar omedelbart hängt på s-propagandan, och visat skrämde pensionärer i Stockholms innerstad som skulle komma att kastas ut på gatan av de moderna hunderhövdingarna Bildt och Westerberg.

Fil dr Hans Bergström är ledarskribent i Dagens Nyheter.

Icke så den här gången. Ekot och Aktuellt redde nyanserat ut saken, förklarade för lyssnarna att det troligen skulle bli hyreshöjningar de närmaste åren oavsett regering, att alla måste begränsa bostads-
subventionerna, och att lägesfaktorn framöver kunde väntas få större tyngd, även av rättviseskäl. Rapport gjorde samtidigt utförliga reportage i angelägnare ämnen: åldringsvården och hur arbets-
skadeförsäkringen betalar ut miljardbe-
lopp till folk vars problem har föga sam-
band med arbetsskador.

Affischerna om att Sverige behöver "en stark regering" bar inte, eftersom en s-regering stödd av Gahrton och Werner inte uppfattades som stark.

Alla insiktsfulla personer är bekymrade över vart den mediestyrd politiken för samhällsdebatten. Går det att få fram annat än det allra ytligaste, det som kan bildsättas och reduceras till frågan "vem vinner och vem förlorar?". Kommer därmed fördelningspolitikerna alltid att segra över dem som ägnar sig åt svåra processfel, såsom förutsättningarna för produktivitet, entreprenörskap och dynamik?

Självkritisk diskussion

1988 års valrörelse ger visst hopp. En självkritisk professionell diskussion om mediernas roll och journalisternas djup tycks inte meningslös. Den har haft verkan. Efter 1988 är jättedebacle – då den samlade nyhetsjournalistiken under valrörelsen lyckades undgå allt väsentligt för

de kommande tre åren – följde en skärpning 1991. Inte heller journalister vill trots allt framstå som dumhuven efter varje val.

Mats Svegfors är en av dem som bidragit mest till denna skärpning. Hans bok "Desinformation i små steg" (Näringslivets mediainstitut) har vad som krävs för att nå fram till yrkesverksamma och blivande journalister. Den är skriven av en yrkesman. Den förklarar lugnt och analyserande, i stället för att ta heder och ära av individer. Den exemplifierar, så att de journalistiska valsituationerna blir tydliga.

Svegfors ger sig på det svåraste men just därför viktigaste, nämligen hur även subtila val av ord, ansatser, beteckningar och förklaringar får stora följder. Den öppne och medvetne propagandisten går lätt att se. Likaså hörs den lika okunnige som självsäkre diletanten. Tomma tunnor skramlar.

Det subtila vilseledandet

Det subtila vilseledandet är det svåra. Som Svegfors konstaterar: "Även den mest vilseledande framställning kan vara sann". Den kan innehålla i sig sanna uppgifter och beskrivningar, men likväl ge en helt snedvriden bild av sammanhang och orsaker. När till det subtila i orden läggs det övertygande i bilden har tittaren svårt att skydda sig. En reporter kan visa bilder från Washington, uttrycka fakta om vad som händer, ha Vita Huset förtroendeingivande i bakgrunden (markerande att han är på plats och därmed kan bedöma vad som sker) men likväl fullständigt vilseleda TV-publiken. Den har då heller inte stor möjlighet att korrigeras med sin egen erfarenhet som när barnomsorg och

andra vardagsfrågor hemmavid behandlas.

Mats Svegfors tar hjälp av språkfilosofen Ludwig Wittgenstein för att komma åt "de vardagliga, rutinmässiga glidningarna". Han utgår från den äldre Wittgensteins uppgörelse med den yngre. Ord är inte enkla avbildningar av verkligheten. De formar kategorierna för vårt tänkande om verkligheten, och vårt sätt att insortera nya intryck. De ingår vidare i sammanhang, i komplicerade *språkspel*.

En berättares val av perspektiv, beteckningar, aspekter, förklaringsdjup, emotioner och valörer har innebörder – liksom urvalet av fakta och sättet att bygga upp en berättelse. Olika *denotationer* – faktiska beteckningar och beskrivningar – ger skilda *konnotationer*, tolkningar av det vidare sammanhanget.

"Högeralliansen", sa Carlsson och till en början även medierna. "Ny start för Sverige", sa Bildt och Westerberg och mot slutet av valrörelsen även medierna. "Pensionsfrågan", talade socialdemokraterna om i valrörelsen. Liberaler och moderater tog upp "fondfrågan".

Glidningar i nyhetsspråket

Mats Svegfors visar hur det sker ständiga glidningar i nyhetsspråket; många små förskjutningar i samma riktning gör en dramatisk skillnad i den uppfattning som förmedlas om helheten. Det material Svegfors främst går igenom är nyhetsrapporteringen från Kuwaitkriget, men analysen är generellt tillämpbar.

Tesen är inte att det existerar en objektivt sann beskrivning som medierna vrida sig bort ifrån, utan att det råder omedvetenhet på redaktionerna om språkspe-

lens karaktär. "Vi ägnar oss åt språkets formella regler, men inte åt dess reella."

Brist på kritisk uppmärksamhet

Nog kan vi se exempel på medveten journalistisk användning av språkets möjligheter, för att främja en tes under troskyldigt och därför effektivt sken av neutralitet. Men ett större problem är bristen på kritisk uppmärksamhet. Den gör medierna vidöppna för stegvis språklig påverkan

---

När till det subtila i orden läggs det övertygande i bilden har tittaren svårt att skydda sig.

---

från starka, medvetna aktörer. Den gör också redaktionerna oskyddade för den snedvridning som ligger i nyhetstänkandets impulser (dramatik, negativism, personcentrering, bilden på bekostnad av processen etc) samt i journalistikarens sammansättning (medelklass i storstäder, med stark överrepresentation för vänstern och de gröna och förkärlek för reproduktionens värderingar framom produktionens).

Mats Svegfors bok borde nå alla tittare, så att de lärde sig hur lätt det är att manipulera verkligheten även i statstelevisionen (undersökningar visar att svenskarna alltjämt har en naiv tilltro till televisionens objektivitet). Om detta är orealistiskt så är det i vart fall möjligt att göra den till obligatorisk läsning, med åtföljande praktiska övningar, i all journalistutbildning, även kurser för garvade journalister.

Politik med och utan teori

Förklaringsdjup

En särskild fråga, som Svegfors lätt berör, återstår dock. Den handlar om *förklaringsdjup*. Hur många svenskar har genom årets valrörelse fått klart för sig vad som nu är den avgörande restriktionen

Svenskarna har alltså en naiv tilltro till televisionens objektivitet.

för varje regering i Sverige: att hela vårt välstånd hänger på ett antal internationella svenska företag, som har produktionsanläggningar i många länder och som ständigt prövar om villkoren är sådana att marginell produktion och investeringar skall förläggas till Sverige eller någon annanstans.

De kan inte läsas in med valutareglering och liknande. De måste ha rationella skäl att arbeta och investera i ett Sverige med stora naturliga handikapp i form av lång väg till underleverantörer och kunder.

Det förblir ett ofantligt demokratiskt och medialt problem, av central betydelse för hela vår framtid, att så mycket av de fundamentala realiteterna skymms för medborgarna. Såväl politiker som medier tenderar anse dem för komplicerade att förklara, om de ens själva har förstått dem. Detta är inget bra tillstånd, där det viktigaste anses vara för svårt för folket. Det föder ständigt nya besvikelser, när politiken inte visar sig kunna leverera vad väljarna förespeglades och de får mest ytliga förklaringar varför.